

Збереження бібліотечних фондів: традиції, інновації, перспективи

На засіданні семінару «Збереження бібліотечних фондів: традиції, інновації, перспективи», що відбувся у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору», розглядалися завдання забезпечення збереження документів, які відносяться до важливих складових бібліотечної діяльності. У час електронних технологій ці питання набувають особливої актуальності.

Учасниками зібрання аналізувалися наукові підходи до питань збереження і консервації різних видів видань, зокрема друкованих журнальних та газетних екземплярів, проблеми оцінки потенційної міцності матеріальної основи різних документів під час довготривалого зберігання та ефективності антифунгальної обробки паперу, техніко-технологічні аспекти зі стандартизації паперу для друку, екологічні аспекти безпеки в науковій бібліотеці, сучасні можливості управління мікрокліматом у сховищах бібліотеки, особливості стабілізації матеріальної основи документів під час індивідуальної санітарно-гігієнічної обробки, а також перспективи збереження бібліотечних фондів на прикладі роботи різних спеціалізованих бібліотек.

До роботи семінару долучилися представники наукових і спеціальних бібліотек України, а також працівники профільних установ України, зокрема, фахівці Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. А. Сухомлинського, наукових бібліотек Національного технічного університету України ім. І. Сікорського «Київський політехнічний інститут», Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана, Національного авіаційного університету, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного,

Національного науково-дослідного реставраційного центру України (м. Київ), Державної науково-технічної бібліотеки України, завідувачі бібліотек науково-дослідних установ НАН України (Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, Інституту математики НАН України, Інституту гідробіології НАН України), спеціалісти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Заст. генерального директора з наукової роботи НБУВ, канд. іст. наук **Л. В. Муха** у вступному слові, зазначивши, що проблеми забезпечення фізичного збереження документів на різних матеріальних носіях залишаються актуальними для бібліотек усіх рівнів, детально зупинилася на нових підходах до завдань з організації системної діяльності щодо збереження фондів, окреслила перспективи їх розв'язання. Вона поінформувала про проведення у 2016 р. експериментального дослідження концентрації шкідливих домішок в повітрі книгосховищ Бібліотеки. Щодо важливо, наголосила доповідачка, після ретельного аналізу отриманих результатів співробітниками відділу наукових технологій збереження фондів були надані практичні рекомендації відповідальним за збереження документів в обстежених відділах з метою поліпшення екології книгосховищ НБУВ.

Зав. відділу НБУВ, канд. техн. наук, старш. наук. співробітник **М. М. Омельченко**, виступив з доповіддю «Наукові підходи до питання збереження і консервації періодичних видань у м'яких палітурках (журнали)». Він виокреслив цілу низку аспектів забезпечення збереження періодичних видань, а саме, характеристику матеріального носія інформації, оптимальну організацію книгосховищ, де зберігаються такі документи, особливості консервації

та реставрації журналів. Доповідач, характеризуючи різні методи скріплення та фальцювання журнальних сторінок, детально розповів про те, як ці технології впливають на фізичний стан документів під час зберігання у бібліотеці. М. М. Омельченко наголосив, що забезпечення збереження періодичних видань у бібліотеці – завдання постійне і завжди актуальне. Стаття у журналі – хоча й крапля в інформаційному морі наукової інформації, але вона може стати тією опорою, від якої залежатиме успішне вирішення проблеми, що розробляється науковцем.

Про комплексні дослідження стану збереження видань як необхідний крок покращення доступності інформаційних ресурсів бібліотеки йшлося у співповіді мол. наук. співробітника ЛННБУ ім. В. Стефаніка **Л. С. Дзендзелюк**, зав. відділу ЛННБУ ім. В. Стефаніка **Л. М. Льоди**, мол. наук. співробітника цієї бібліотеки **І. М. Пігель**.

Наук. співробітник НБУВ **Л. П. Затока** свою доповідь «Оцінка потенційної міцності матеріальної основи різних документів під час довготривалого зберігання» присвятила технологічним аспектам виготовлення паперу різних видів, питанням забезпечення сталого фізичного стану документів під час їх зберігання у бібліотеці. Вона відзначила, що на збереження документів на паперових носіях найбільше впливають: довговічність матеріалів, що застосовуються, тривалість впливу умов зберігання та навколишнього середовища, ступінь зносу в процесі використання, поводження з фондами співробітників та користувачів, біотичні та абіотичні фактори середовища та ін. Перелік чинників, котрі впливають на довговічність документів на папері, не залишається незмінним, з часом він оновлюється та розширюється. Знання цих чинників, наголосила **Л. П. Затока**, уможливує розроблення не лише загальних принципів та підходів до збереження фондів, а й визначає конкретні способи забезпечення довговічності матеріальної основи конкретних документів під час довготривалого зберігання.

Тема попереднього виступу набула свого розвитку у співповіді мол. наук. співробітника НБУВ **А. А. Остапенко** і зав. відділу НБУВ, канд. техн. наук **М. М. Омельченка** «До питання вимог стандартів стосовно показників паперу для друку». Фахівці відзначили, що знижена довговічність матеріального носія інформації та його поживності пояснюється наявністю в ньому негідроксильних функціональних груп. У процесі старіння зменшується ступінь полімеризації целюлози, підвищується вміст низькомолекулярних фракцій, що знижує фізико-механічні властивості паперу. Такі хімічні процеси негативно впливають на збереження бібліотечних фондів. На завершення доповідачі поінформували учасників семінару про чинні стандарти на різні види паперу, призначені для спеціальних способів друку, які регламентують цю продукцію в Україні. Така інформація дає змогу правильно орієнтуватися при плануванні консерваційних заходів для документів, що зберігаються у бібліотеці.

Підвищений інтерес в учасників семінару викликали виступи, в яких пропонувалися конкретні шляхи вирішення питань мікробіологічної безпеки, екології книгосховищ та стабілізації документів.

Зокрема, це співповіді мол. наук. співробітника НБУВ, канд. біол. наук **Я. І. Савчука**, інженера-хіміка I категорії НБУВ **Н. Б. Баляниці**, зав. лабораторії Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України, канд. біол. наук, **А. І. Чуська**, провід. інженера Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України **Ю. Б. Письменної** «Оцінка ефективності антифунгальної обробки паперу», в якій було детально висвітлено особливості негативного впливу на матеріальну основу документів та повітря сховищ мікологічних забруднювачів. Виступ мол. наук. співробітника НБУВ **Я. І. Савчука**, де йшлося про те, як з потоками повітря у приміщення

книгосховищ потрапляють і осідають на поверхні книг спори та фрагменти міцелію мікроміцетів. Через підвищену відносну вологість повітря (ВВП) та вологовміст субстрату, а також завдяки наявності поживних речовин у папері, клеї, фарбі та інших елементах книг відбувається розвиток мікроскопічних грибів на їх поверхні. Доповідач ознайомив учасників семінару з результатами експериментальних досліджень на модельних зразках паперу для виявлення найбільш прийнятної концентрації з метою антифунгальної обробки уражених мікобіотою документів. У якості фунгіциду науковець застосовував речовину під торговою маркою «Валеус Д», яка містить у своєму складі комплекс полігексаметиленгуанідинів. Ця речовина входить до переліку дезінфектантів, рекомендованих положеннями чинного міждержавного стандарту з консервації документів ГОСТ 7.50-2002 «СИБИД. Консервация документов. Общие требования».

Не залишилась поза увагою учасників семінару співповіді наук. співробітника НБУВ, д-р. мед. наук **О. В. Сурмашевої**, провід. наук. співробітника ДУ «Інститут громадського здоров'я імені О. М. Марзєєва НАМН України», канд. біол. наук **Н. О. Ніконової** «Збереження фондів : екологічний аспект безпеки в науковій бібліотеці». І це цілком зрозуміло, адже екологічні, медичні аспекти безпеки установ та їх працівників не часто обговорюються бібліотечною спільнотою. За інформацією доповідців, частка хворих алергією через мікроскопічні гриби серед атіпічних захворювань сьогодні становить 3–57 %, серед хворих ринітом і бронхіальною астмою – до 78,5 %. Зі всіх видів грибів 50 видів ідентифіковані як причина алергічних захворювань. Тож, наголосили фахівці, постає нагальна необхідність вивчення розповсюдження алергенів грибової природи в умовах бібліотечних приміщень з гігієнічної точки зору. Реалізація заходів з забезпечення своєчасного контролю і виявлення мікробіологічного, т. ч. і мікологічного, обміненія приміщень, проведення профілактичних дій (санітарних днів), які направлені на зниження забруднення мікроорганізмами, особливо грибами, своєчасне проведення дезінфекції, на переконання доповідачів, дадуть змогу знизити обміненія книгосховищ, і це сприятиме профілактиці захворюваності алергіями бронхолегеневого характеру у користувачів та працівників бібліотеки.

Про важливість підтримання визначених параметрів температурно-вологісного режиму книгосховищ йшлося у виступі голов. бібліотекаря НБУВ **Т. В. Крікової** «Сучасні можливості управління мікрокліматом у фондосховищах бібліотеки». Вона охарактеризувала переваги системи клімат-контролю, яка складається з великої кількості елементів: опалювальної системи, датчиків, кондиціонерів, системи фільтрації, а також електронного блоку управління (ЕБУ). Розумне управління клімат-контролем дає змогу організувати роботу кліматичної техніки залежно від ситуації: за зачиненими або відчиненими вікнами, за наявності або відсутності співробітників у приміщенні тощо. Управління даною системою можливе через Інтернет, мобільний телефон або iPad. Система клімат-контроль дозволяє знизити енерговитрати ресурсів, адже відбувається автоматичне відключення «зайвих» приладів, залишаються лише необхідні для підтримання нормативного температурно-вологісного режиму на даний момент часу.

Темі поліпшення фізичного стану книжкових пам'яток була присвячена доповідь провід. інженера-хіміка НБУВ **Л. М. Волосятих** «Особливості стабілізації матеріальної основи документів під час індивідуальної санітарно-гігієнічної обробки». Вона зазначила, що одним з основних напрямів постійно діючого комплексного екологічного моніторингу приміщень та фондів у НБУВ є проведення науково-прикладних обстежень на рівні окремої вибірки. Для практичного впровадження технології масової стабілізації матеріальної основи документів виконуються

обстеження фактичного фізичного стану стародруків, рукописних документів і колекційних видань, що зберігаються у спеціалізованих підрозділах Бібліотеки, на рівні кожної одиниці зберігання. Доповідачка ознайомила учасників семінару з результатами обстеження та особливостями стабілізації фактичного фізичного стану рукописного фонду № 301 «Рукописи церковно-археологічного музею при Імператорській Київській Духовній Академії» (КДА), який зберігається в Інституті рукопису НБУВ (у 2016 р. за результатами обстеження рукописного фонду КДА № 301 необхідні стабілізаційні операції були здійснені стосовно 101 рукопису). Наголошувалося, що для оптимального досушування документів після стабілізаційної обробки вкрай важливо враховувати вид паперу документа, що оброблявся.

Під час дискусії, що виникла після заслуховування доповідей, обговорювалися перспективи запровадження новітніх технологій з різних наукових сфер – хімії, біології, матеріалознавства – для вирішення традиційних завдань забезпечення збереження фондів бібліотек. Неодноразово підкреслювалася думка про

доцільність обміну досвідом з проблем зберігання бібліотечних документів у несприятливих екологічних умовах сьогодення, а також про необхідність всебічного розвитку різних форм співпраці у галузі збереження та консервації документів у бібліотеках, музеях та архівах України на основі двосторонніх чи багатосторонніх угод. Висловлювалися пропозиції ініціювати вирішення стратегічних напрямів організації системної діяльності бібліотек, інших установ зі збереження бібліотечних та архівних фондів України на державному рівні шляхом створення нової загальноукраїнської програми збереження і захисту фондів у рамках сучасного реформування бібліотечної справи.

Людмила Муха,
канд. іст. наук,
заст. генерального директора НБУВ
Любов Затока,
наук. співробітник НБУВ